

ditelja, legislativnih aspekata homoseksualizma i pozicije homoseksualne skupine u društvu – predstavlja znanstveni izazov i materijal za neka nova istraživanja i spoznaje.

Marija Geiger

XXVII. ISSR Conference: RELIGION AND GENERATIONS

Torino, 21.-25. srpanj 2003.

Ima li koncept *generacije* novo značenje u sociologiji religije? Raširena je pretpostavka da smjenu generacija prati transmisija religije jer ju nove generacije primarno nasljeđuju od starih generacija. Međutim, ubrzanje društvenih i kulturnih promjena u 20. stoljeću prekinulo je taj ritam nasljeđivanja te dovelo do toga da su obitelj i generacije česti izvor pobuna i inovacija. Stoga su izazovi za sociologiju religije mnogostruki pa se treba zapitati kako današnja istraživanja operacionaliziraju generacijski koncept. Između ostaloga, može se zapitati na koji način danas religija odgovara na čimbenike konstrukcije novih generacija te mogu li tenzije i konflikti među generacijama biti kreativna snaga za religiju.

Pitanja, dakle, ima dosta, a da je tema bijenalne međunarodne konferencije sociologa religije (ISSR – International Society for the Sociology of Religion) izazvala brojne odgovore i promišljanja, pokazao je velik broj sudionika i raznovrsnost tema koje su se obrađivale u okviru te glavne teme.

U dva plenarna zasjedanja fokusirani su različiti aspekti odnosa religije i generacija u različitim religijskim tradicijama te različitim društvenim kontekstima. Odabir tema i predavača za plenarne sesije pokazuje

očitu namjeru da ISSR, kao međunarodno društvo, više pozornosti no dosad posveti uloži religije izvan europsko-američkog područja, a što za sobom nosi i nužnu promjenu teorijskih i metodologijskih polazišta. Paul Gifford iznio je rezultate svojih istraživanja o karizmatičkim crkvama u Africi, posebno apostrofirajući specifičan religijski odgovor na afričku socioekonomsku situaciju. Laënnec Hurbon opisao je odnos generacija i religije u karipskom području, a Farhad Khosrokhavar poziciju iranskih intelektualaca između islama i sekularnih pogleda. U drugome plenarnom zasjedanju Pierre Brechon izlagao je o odnosu mladih i kršćanskog nasljeđa u Europi, Chantal Saint-Blancat o transmisiji islama na nove generacije u dijaspori, a autor ovog prikaza o tome kako su na ateizam u komunizmu odgovarale različite generacije u različitim zemljama. Kao diskutant u drugom plenarnom zasjedanju Yves Lambert, kritički se osvrćući na izlaganje P. Brechona, postavio je niz zanimljivih teza. Naime, rezultati trećeg vala europskog istraživanja vrednota (1999/2000) pokazuju da su pokazatelji religioznosti među mladima europskog zapada više no proturječni pa, dakle, nejednoznačni u smjeru općeg opadanja razine religioznosti među mladim generacijama. U razdoblju od 1981. do 1999. godine 10 varijabli religioznosti pokazuje rast od najmanje 3%, 10 njih pokazuje se stabilnima, a 4 ima smanjenje. Religijska je pripadnost u tom razdoblju zabilježila pad u svim zapadnoeuropskim zemljama, osim u Portugalu, ali je većina ostalih indikatora religioznosti iskazala povećanje u većini zemalja, ponajviše u Italiji, Zapadnoj Njemačkoj, Danskoj, Belgiji, Portugalu i Austriji. Pad religioznosti, međutim, i dalje je dominantan u Španjolskoj, Irskoj, Francuskoj i Velikoj Britaniji, dok se Nizozemska nalazi između te dvije grupe zemalja. Na temelju tih i drugih rezultata Lambert je zaključio da su mladi kršćani u Europi danas malobrojniji, ali da su više religiozni te da je oblik vjeronanja bez pripadanja među mladima dosta proširen pa ga treba dalje studirati u njegovim različitim dimenzijama.

Pitanja koja je postavio Lambert provlačila su se kroz mnoga druga izlaganja te na-

glasila ne samo problem teorije koje će tako proturječnu situaciju objasniti, već još više pitanje metodologijskog pristupa: koje indikatore odabiremo kako bismo dokazali svoju teoriju, a koje (svjesno ili manje svjesno) zanemarujemo. To se pokazalo i u tzv. nacionalnoj sesiji, koja je ovoga puta fokusirala vrlo zanimljivo talijansko iskustvo. Italija se i dalje smatra katoličkom zemljom, čak iznimkom u Zapadnoj Europi, mnogi su indikatori religioznosti u Italiji porasli u posljednjih dvadesetak godina, pa ipak, ne može se reći da religijska situacija u Italiji nije u procesu intenzivnih promjena te da određeni oblik sekularizacije također nije na djelu. U svome je izlaganju Enzo Pace naglasio kako Italija sve više postaje multikonfesionalnom zemljom te da su mnoga područja društvenog života sve više i neumitno autonomna. I ponašanje većine Talijana autonomno je, ali religijska identifikacija za veliku većinu time nimalo ne gubi na draži. Pace je naglasio i da je Katolička crkva u Italiji naučila kako se može vršiti funkcija sakralnog svoda u diferenciranom društvu te da je u novije vrijeme ona osobito zaslužila poštovanje jasnim i održitim suprotstavljanjem separatističkim tendencijama. Slično je naglasio i drugi govornik u istoj sesiji, Gian Enrico Rusconi, opisujući funkciju Crkve kao nositelja javne etike.

Sumirajući evidentno nezadovoljstvo suvremenim teorijskim pristupima u sociologiji religije (tako jasno izraženo među različitim sudionicima ove konferencije!) Peter Beyer pokušao je objasniti zašto do sada nijedna teorija nije uspjela uspješno i suvereno zamijeniti sekularizacijsku teoriju, a više je njih imalo takve ambicije: povratak svetoga, religijsko tržište, fundamentalizam, spiritualnost, religija kao kulturni sustav, socijalni kapital i sl. On smatra da treba kao pozitivnu činjenicu prihvatiti pluralnost teorija i pristupa, nasuprot velikim teorijama, koje sve teže obuhvaćaju kompleksnost suvremenih tendencija. Nasuprot njemu, Jean-Paul Willaime više je skloniji govoriti o teorijskoj anomiji, premda on među mladim francuskim znanstvenicima zapaža povećani interes za nove teme i pristupe u sociologiji religije, što smatra vrlo ohrabrujućim. Pitanje adekvatnosti sekularizacijske teorije dominiralo

je i vrlo zanimljivom raspravom u kojoj su se Grace Davie i Karel Dobbelaere susreli sa svojim kritičarima. Grace Davie autorica je slogana o vjerovanju bez pripadanja u modernoj Europi i autorica koja je, rabeći koncept religije kao kolektivne memorije u interpretaciji Danielle Harvieu-Léger, sklona Europu vidjeti kao iznimku u svijetu – nigdje drugdje religija ne gubi u toj mjeri i na taj način niz društvenih funkcija. Karel Dobbelaere, danas najpoznatiji zastupnik sekularizacijske teorije, ponovno je u nešto izmijenjenu obliku izdao svoju glasovitu knjigu iz 1981. godine te i dalje smatra da je za opis glavnih religijskih procesa u Europi najbolja upravo ta teorija. U raspravi je posebno dominiralo pitanje shvaćanja procesa modernizacije i njenog utjecaja na religijski život. Mnogi su kritičari doveli u pitanje koncept *iznimke* (Europa kao iznimka u svijetu), ali i ponavljali da novi podaci sugeriraju sve diferenciraniju religijsku sliku Europe.

Među brojnim sesijama nekoliko njih bilo je posvećeno Srednjoj i Istočnoj Europi, za koje ponovno nema suglasja kakvi su procesi na djelu: revitalizacije ili pak privatizacije i individualizacije religije. Vrlo je očito da su procesi proturječni, ali i različiti u različitim zemljama, pa je apsolutno nemoguće cijelu postkomunističku regiju analizirati kao jednu cjelinu. Primjerice, Detlef Pollack i Olaf Müller uočavaju tendencije prema alternativnim oblicima religioznosti, ali i upozoravaju da je različit način razvijanja alternativnih oblika u različito religioznim zemljama. U visokoreligioznim zemljama oni se razvijaju izvan tradicionalnog oblika religioznosti, dok se u niskoreligioznim zemljama razvija svojevrstni sinkretizam tradicionalne i nove religioznosti. Monika Wohlrab-Sahr pružila je vrlo zanimljivu analizu Istočne Njemačke kao najateiziranije europske zemlje, dok je Marjan Smrke osporavao tezu nekih slovenskih crkvenih velikodostojnika da su ateisti manje sretni ljudi. Vine Mihaeljević i Stipe Tadić prezentirali su svoje istraživanje eklezijalnih pokreta u Hrvatskoj, a Gordan Črpić i doljepotpisani autor podatke o religioznosti mladih Hrvatske koje su komparirali s podacima o religioznosti mladih u još devet europskih zemalja.

Zbog brojnosti sesija i njihovih paralelnih odvijanja nemoguće ih je ovdje prezentirati pa samo navodimo još neke teme koje su se obrađivale na toj konferenciji: sociologija ezoterizma, islam kao manjina u Europi, prava žena i religije u kontekstu globalizacije, religijski identitet migranata, izvoz religija – sinkretizam i kulturna difuzija, privatno i javno žalovanje u društvima kasne moderne, religija i politika, religija i konflikt, ekstremistički religijski pokreti i nasilje, intergeneracijska transmisija i religijska pripadnost kod mješovitih brakova, televizija, Internet i religija, vizualna sociologija religije, ozdravljenje između medicine i religije, religija, osobni i socijalni kapital itd. Naravno, većina je tih tema obrađivana u kontekstu generacijske optike.

U sklopu konferencije proslavljena je pedesetgodišnjica uglednog časopisa *Social Compass*. Evocirana su sjećanja na njegovo utemeljenje i dosadašnji razvoj, ali je bilo govora i o tome kakvi izazovi stoje pred njim u sljedećih pedeset godina.

Kao i obično, održana je i glavna skupština udruženja. Na njoj je dosadašnjeg predsjednika Jima Beckforda zamijenio novi, Enzo Pace. Na skupštini su predstavljeni i Zagreb i Hrvatska, odnosno Sveučilište u Zagrebu i Hrvatsko sociološko društvo, kao potencijalni domaćini sljedeće konferencije. Jedina ISSR-ova konferencija do sada održana u našoj zemlji bila je 1971. godine u Opatiji, što je nesumnjivo bio čin priznanja tadašnjoj aktivnoj skupini sociologa religije koja je od sredine 60-ih godina 20. stoljeća započela sa znanstvenim istraživanjem religijskog fenomena. Nominaciju Zagreba kao domaćina prihvatili su svi sudionici pa premda se formalna odluka o mjestu i temi sljedeće konferencije donosi tek u veljači 2004. godine, gotovo je sigurno da će se ona zaista i održati u Zagrebu. Riječ je svakako o velikom izazovu i velikom poticaju kako za sociologe religije, tako i za cijelu hrvatsku sociološku zajednicu.

Siniša Zrinščak

Stipe Tadić

TRAŽITELJI SVETOGA Prilog fenomenologiji eklezijalnih pokreta

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2002, 287 str.

Pomna analiza razvoja sociologije religije u svijetu pokazuje da se nakon razdoblja konstituiranja te etabliranja sociologije religije kao relevantne znanstvene discipline njen daljnji razvoj kretao u dva temeljna pravca. Prvi je obilježilo stremljenje k reduciranju religije na njene pojedine dimenzije, a povezano sa sve sofisticiranijim metodama obrade religije, uključivanjem teme religije u najrelevantnija međunarodna komparativna istraživanja, proučavanjem odnosa religije spram ostalih dimenzija čovjekova života (obitelj, politika, slobodno vrijeme, vrijednosne orijentacije...) i sl. Unutar takvih nastojanja u sociologiji religije dominirala je (i još uvijek dominira!) tema sekularizacije, jer mnogi empirijski podaci pokazuju da se utjecaj i značenje religije u suvremenim društvima (pretežno zapadnoeuropskima) smanjuje, a osobito da su mlađe generacije (na čemu posebno insistiraju teoretičari sekularizacije) sve manje religiozne. Drugi pravac temu sekularizacije ne zabacuje, ali više pokušava uočiti i razumjeti raznolike religijske promjene suvremenog svijeta, a što vodi širenju teorijskih i metodoloških obzorja sociologije religije. Riječ je, naime, o tome da se religija očituje danas na različite i često nepredvidljive načine, a da standardni statistički podaci ponekad ne razotkrivaju sve te njezine različite dimenzije. Upravo je takav pravac razvoja stimulirao i nove teme sociologije religije, a jedna od takvih dominantnih tema jesu upravo novi religijski pokreti te novi eklezijalni pokreti.

I temom i načinom obrade teme knjiga Stipe Tadića u potpunosti pripada toj drugoj matici razvoja sociologije religije. Tema su joj eklezijalni pokreti koji postoje i razvijaju